

The Ruthenian (Ukrainian) Question in the Polish Emigrant Socio-political thought of 1830-1840's

UDC: 930.2:[329.7:316.64(438=161.2-054.72)]"183/184"

DOI: 10.15421/172222

Radetskyi Nazar

Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0003-0329-0026>, azaron35@ukr.net

Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)

Abstract

The aim of the article is to highlight and explore the main ideas of the representatives and organizations of the Polish national movement concerning the Ruthenian question in 1830-1840, to trace the impact of the defeat of the November Uprising (1830-1831) on the evolution of Polish socio-political thought. The text considers the views of the Association of Lithuanian and Ruthenian Lands' representatives as well as Polish National Committee, Polish Democratic Society, community "Uman", "Hotel Lambert". The relevance of the article is based on the study of views on the Ruthenian (Ukrainian) issue among the leading politicians and ideologues of the Polish National Movement: Joachim Lelevel, Adam Czartoryski, Michal Tchaikovsky, Tadeusz Krempovetsky, Teofil Wisnowski, Jan Czyski, tracing similarities in their approaches to understanding the past of the Ruthenians or their religious characteristics, searching the causes of conflicts between Poles and Ruthenians, identifying key differences in approaches to the Ruthenian question by different political organizations.

The researched and analyzed material allows us to draw several conclusions. The defeat in the November Uprising caused some changes in the minds of Polish politicians. For example, some of them tried to leave szlachta's historiography and its views concerning the past of the Ruthenian population behind; the attitudes toward the Cossacks and their leaders were being changed. The rebellions of the Cossacks and peasants began to be interpreted as revenge for the oppression. The possibility of declaring independence in the Left-Bank Ukraine was presumed, the attention to religious differences was paid. Public figures tried to explain the conflicts between Ruthenians and Poles in the Polish-Lithuanian Commonwealth as being under the influence of Moscow or the Jesuits. However, despite these changes, the idea of the Polish nation consisting of Poles, Lithuanians and Ruthenians remained one of the leading ones in Polish socio-political thought.

Keywords: Polish socio-political thought, Great Emigration, Ruthenian Question, the Association of Lithuanian and Ruthenian Lands, Polish National Committee, Polish Democratic Society, community 'Uman', 'Hotel Lambert'

Citation: Radetskyi, N. (2022). The Ruthenian (Ukrainian) Question in the Polish Emigrant Socio-political thought of 1830-1840's. *Grani*, 25 (2), 44-50.

Руське (українське) питання в польській еміграційній суспільно-політичній думці 1830-1840-х рр.

Радецький Назар

Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)

Анотація

Мета статті – виокремити та дослідити головні ідеї діячів та організацій польського національного руху щодо руського питання в 1830-1840-х рр., простежити вплив поразки Листопадового повстання 1830-1831 рр. на еволюцію польської суспільно-політичної думки. У тексті розглянуто погляди представників Товариства Литовського та земель Руських, Польського національного комітету, Польського демократичного товариства, громади «Умань», «Готелю Лямберт». Актуальність статті полягає в дослідженні поглядів на руське (українське) питання провідних політиків та ідеологів польського національно-визвольного руху: Йоахима Лелевеля, Адама Чарторийського, Міхала Чайковського, Тадеуша Кремповецького, Теофіла Вісьньовського, Яна Чиньського – простеженні схожостей у поглядах серед перелічених діячів, наприклад, у підходах до осмислення минулого руського народу чи його релігійних особливостей, пошуку причин конфліктів між поляками та русинами, визначенні ключових відмінностей у підходах до руського питання різними політичними організаціями.

Опрацьований та проаналізований матеріал дозволяє зробити декілька висновків. Поразка Листопадового повстання спричинила певні зміни у свідомості польських діячів. Наприклад, частина з них зробила спробу відійти від шляхетської історіографії та її поглядів на минуле руського населення, мінялося ставлення до козаків та їх очільників. Виступи

Стаття надійшла / Article arrived: 03.04.2022

Схвалено до друку / Accepted: 28.04.2022

козаків та селян почали трактувати як помсту за пригноблення. Допускали можливість проголошення незалежності на Лівобережній Україні, звертали увагу на релігійні відмінності. Конфлікти між русинами та поляками в Речі Посполитій суспільні діячі намагалися пояснити впливами Москви чи єзуїтів. Однак, незважаючи на перелічені зміни, ідея про польську націю, яка складається з поляків, литовців та русинів, залишалася однією з провідних у польській суспільно-політичній думці.

Ключові слова: польська суспільно-політична думка, Велика еміграція, Руське питання, Товариство Литовське та земель Руських, Польський національний комітет, Польське демократичне товариство, громада «Умань», «Готель Лямбер»

Цитування: Радецький Н. Руське (українське) питання в польській еміграційній суспільно-політичній думці 1830-1840-х рр. Науково-теоретичний альманах Грані. 2022. Том 25. №2. С. 44-50.

1. Історіографічний огляд

Дослідження польсько-українських взаємин у сучасній українській та світовій історіографії набуває все більшої популярності. Основна увага дослідників, зазвичай, прикута до XX ст. або ж до епізодів протистоянь у попередніх епохах. Формування образу однієї нації щодо іншої залишається малодослідженою темою. На сучасному етапі є лише декілька досліджень, які торкаються запропонованої теми – Марцелія Гандельсмана (Handelsman, 1937), Славоміра Калембки (Kalembka, 1971), Феодосія Стебля (Стеблій, 1997), Стефана Козака (Козак, 2006-2007; Козак, 2012). Перелічені праці мають або дуже загальний зміст, або занадто вузькі, щоби зробити висновки та узагальнення про руське питання в 1830-1840-х рр. у польській еміграції. Наприклад, дослідження Марцелія Гандельсмана присвячене вивченню діяльності лише Адама Чарторийського. Славомір Калембка зробив більший акцент на поданні загальної діяльності польських суспільних діячів. Феодосій Стеблій у своїй статті звертався до політики Адама Чарторийського та участі в ній русинів. Дослідження Стефана Козака дещо дублюють одне одного і присвячені козацьким образам у зазначений період. Відповідно, наявні напрацювання істориків змушують розширити контекст дослідження, доповнити їх додатковою аргументацією та переосмислити.

2. Вступ до проблеми

Поразка Листопадового повстання 1830-1831 рр. в Королівстві Польському спричинила масову еміграцію польських політичних діячів, так звану «Велику еміграцію». Поляки-емігранти знайшли прихисток в Англії, Швейцарії, Бельгії, а головним осередком польської еміграції стала Франція. За кордоном польські політичні діячі утворювали нові політичні організації, розробляли нові політичні програми, а кінцевою метою їх діяльності було здобуття незалежності та повернення на батьківщину. Досягнути єдності політикам не вдалося. Замість

єдиної міцної політичної структури виникло декілька осередків. Умовно тодішні польські еміграційні політичні організації можна поділити на три течії: демократичну, революційну та консервативну (Kalembka, 1971).

Бонавентура Немойовський, останній голова повстанського уряду, у листопаді 1831 р. створив у Парижі Тимчасовий Комітет Польської Еміграції. Однак, через розбіжності в поглядах, калішани¹ в грудні 1831 р. утворили Польський національний комітет (ПНК)², очільником якого став Йоахим Лелевель³. Організація прагнула підняти повстання на території колишньої Речі Посполитої, скасувати панщину. У 1832 р. з Польського національного комітету вийшла частина молодих радикальних демократів, серед них Т.Креповецький, А. Гуrowsький, Я. Яновський, А. Пуласький. Вони в березні 1832 р. (Зашкільняк, & Крикун, 2002) утворили Польське демократичне товариство (ПДТ). Першим програмним документом Польського демократичного товариства став «Малий маніфест». Учасники товариства критикували діяльність шляхти та її ставлення до проблем селянства. Майбутня визволена Польща мала стати демократичною республікою з дотриманням основних громадянських прав, включно з правом власності. Члени ПДТ вірили в «братерство народів», тому намагалися зав'язати співпрацю з революціонерами та демократичними рухами в Західній Європі (Kalembka, 1971).

Ідей яacobинського радикалізму дотримувалися представники громад «Народ польський» («Lud polski»), «Умань» («Humań»). Ідеологами громади «Умань» були Т. Креповецький, А. Пуласький та С. Ворцель. Очільники громади прагнули домогтися звільнення територій колишньої Речі Посполитої від іноземної окупації й повного скасування поміщицької власності та передати землю у власність народу. Війна за незалежність мала одночасно бути революцією, яка покінчить з національним і соціальним гнобленням народу (Kalembka, 1971).

¹ Калішани - ліберальне політичне угруповання, переважно з Калішського воєводства, що діяло під проводом Бонавентури Немойовського.

² Польський національний комітет – польська політична організація в еміграції, заснована 5 грудня 1831 року в Парижі під керівництвом Йоахіма Лелевеля.

³ Йоахим Лелевель - польський історик-славист, бібліограф, політичний очільник Польського національного комітету.

Представники консервативної течії гуртувалися навколо князя Адама Чарторийського⁴. Згодом течія отримала назву «Готель Лямбер». Очільник консервативної течії прагнув відновлення Речі Посполитої з конституційним устроєм, але з монархічною формою правління (Дильонгова, 2007). А.Чарторийський виступав за поступові та повільні реформи, які мали згладити соціальні конфлікти. Основними напрямками діяльності «Готелю Лямбер» була дипломатія, а також підтримка польської літератури та культури. А.Чарторийський робив спроби залучення до польського питання представників західноєвропейських країн, Англії та Франції, у боротьбі з Російською імперією (Kalembka, 1971).

Перебуваючи в західноєвропейських країнах, польські суспільно-політичні діячі змогли краще познайомитися з провідними суспільними ідеями того часу. Пізнаючи ідеї Французької революції, утопічно-соціалістичні концепції та інтерпретуючи їх, польські інтелектуали шукали причини поразки Листопадового повстання. Наслідком цього стало усвідомлення потреби переосмислення історії Речі Посполитої та взаємин між її суспільними верствами (Козак, 2012). Варто розуміти, що переосмислення минулого Речі Посполитої не стало масовим явищем. Серед тих, хто торкався цієї теми, було популярним звернення до політичних і соціальних причин падіння Речі Посполитої та поразки Листопадового повстання. У демократичних колах звертали увагу на необхідність покращення становища селян шляхом впровадження ряду соціальних реформ, а також надання громадянських прав тощо. У польському соціумі побутувала думка, що селян, незалежно від того, були вони поляками чи русинами, можна переконати брати участь у боротьбі за незалежність Речі Посполитої лише за умови запевнення майбутнього покращення їх становища (Świątek, 2014). Мало хто звертав увагу на етнічні чи національні відмінності між народами, які проживали на території колишньої Речі Посполитої. Поширеним було ігнорування національних, релігійних особливостей русинів, у яких у той час почалося національне відродження.

Зазвичай, при аналізі руського питання, у польській суспільно-політичній думці періоду «Великої еміграції» виділяють дві течії. Перша декларувала романтичні гасла й повагу до особливостей народів та регіонів. Тим не менше, коли йшлося про землі колишньої Речі Посполитої, представники цієї течії не уявляли, що литовський чи русинський народи можуть бути самостійними, окремо від польського, який вони трактували як «політичну націю». Друга течія, республіканського спрямування, спираючись на ідеологію Просвітництва, відмовлялася визнавати будь-які регіональні розбіжності між народами, що населяли території колишньої Речі Посполитої. Обидві течії об'єднувало переконання, що Річ

Посполита має бути відбудована в її колишніх кордонах (Świątek, 2014).

3. Основна частина

Формування польських політичних організацій супроводжувалося представленням локальних інтересів та переосмисленням русько-української проблематики. У грудні 1831 р. у Парижі було створене Товариство Литовське та земель Руських. Його очільником був Цезарій Плятер – учасник Листопадового повстання, польський політичний діяч в еміграції. Декларація товариства проголошувала: «І литвини з русинами утворили товариство литовсько-руське, щоб оголосити світові, що Русь і Литва поділяють долю Польщі, що нема Польщі без Литви і Русі, що Русь і Литва є Польщею». Подана цитата засвідчує, що в уявленні авторів декларації Річ Посполита – це держава, яка об'єднує різні народи, але разом вони становлять єдину націю: «Нехай раз і назавжди зникнуть відмінності провінцій та партій; є ми всі поляками». Збереження назв Русь і Литва мало більше символічне, ніж практичне значення. Ці назви, як зазначалося, мають нагадувати, з яких територій та етносів складається вільна та незалежна Польща (Plater, & Chodzko, 1832). Представникам товариства було надзвичайно важливо показати єдність земель колишньої Речі Посполитої, адже для них населення цих територій становило єдину польську націю. Товариство офіційно проіснувало до 1834 р. Незважаючи на короткий час діяльності, воно намагалося популяризувати ідею спільного повстання в землях колишньої Речі Посполитої. Учасники товариства зібрали матеріали для спогадів про повстання на території литовських та руських земель. Їх упорядкуванням займався Фелікс Вротновський. Фактично, головною ідеєю ставала консолідація населення колишньої Речі Посполитої, а метою – піднесення повстання, спрямованого на відновлення колись незалежної Речі Посполитої (Gadoń, 1902).

Згадана раніше громада «Умань» («Humań») в опублікованій у газеті «Нова Польща» («Nowa Polska») декларації пояснювала, що така назва обрана не випадково, адже пам'ять про криваві події в Умані 1768 р. має стати спокутою та підставою об'єднання між обома народами. Назва мала сприяти усуненню спільної неприязні (Temkinowa, 1957). Ключовою метою тексту було підкреслити необхідність спільної боротьби із загарбниками заради незалежності обидвох народів. Обрання назви «Умань» показує, що в свідомості польських суспільно-політичних діячів відбувалася трансформація. Варто звернути увагу на слушне зауваження С. Козака, що відбулося відкидання негативних оціночних суджень шляхетської історіографії щодо українських земель (Козак, 2012).

Серед представників Польського національного комітету варто виділити погляди історика Йоахима Лелевеля. Відомий польський

⁴ Адам Єжи Чарторийський - польський державний та політичний діяч, очільник консервативного напрямку в еміграції. Його паризький будинок (особняк Лямбер) став штаб-квартирою польської еміграції.

вчений та політичний діяч у «Маніфесті поляків, які знаходяться в Бельгії» 29 листопада 1836 р. зробив перелік народів, які належать до польської нації. Автор окремо вирізняв українців, кашубів, русинів, велико- та малополян, литвинів (Lelewel, 1864), які для нього були мешканцями певних територій, але загалом – поляками. Він стверджував, що незалежно від віросповідання, мови, кожен мешканець Речі Посполитої є «братом». Руська, литовська та польська мови від давніх часів побраталися (Lelewel, 1864). У діяльності Й. Лелевеля постійно простежується ідея спільності литовських, руських та польських земель. У промові на сесії сейму 24 січня 1831 р. історик стверджував, що ними завжди керував один дух, пробуджував до дії і керував їх кроками спільний інтерес (Lelewel, 1864).

Важливою складовою в об'єднавчих гаслах Й. Лелевеля було пробудження антимосковських настроїв. У промові від 25 січня 1834 р. історик відзначав, що Русь розташовувалася між двома протилежними формами правління. З одного боку – розвиток свободи в Речі Посполитій, а з іншого – деспотизм, втілений у московських царях. Русь, постійно переслідувана московськими царями, шукала допомоги Речі Посполитої, своєї сестри, і поєдналася з Литвою та Польщею (Lelewel, 1864). Не оминав увагою Й. Лелевель і релігійні питання. Унійне духовенство мало бути залучене до польської національної справи (Lelewel, 1864). Різниця між двома віросповіданнями не мала стати причиною ненависті чи відмови від братерської любові. Політик нагадував, що обидві конфесії в часи Речі Посполитої жили в злагоді, і єдині конфлікти, що виникали, були спричинені підбурюваннями єзуїтів. Варто розуміти, що історик у своїх дослідженнях ідеалізував Річ Посполиту та її минуле. Московська держава, а згодом Російська імперія, поставала бастионом деспотизму. Москва приносила смерть свободам та волі слов'ян. Автор говорить, що ця держава була створена з чужорідних для слов'янства елементів (Гриневиц, 2015).

Аналізуючи погляди ще одного представника Польського демократичного товариства Тадеуша Кремповецького⁵, можемо простежити, що автор намагався переосмислити минуле українського народу. Наприклад, у виступі 29 листопада 1832 р. в Парижі, присвяченому річниці Польського повстання, Т. Кремповецький повстання Наливайка, Павлюка, а згодом виступ Б. Хмельницького, трактував як народну помсту гнобителям, акцентуючи на соціальних моментах. Гонта, Дорошенко – це, в авторському судженні, – гроза гнобителів. Т. Кремповецький усіляко підкреслював волелюбність цього народу, яка в той час, як зазначав автор, проявлялася в жовнірських піснях, спогадах

про козаків (Gašiorowska, 1953). Утім, звернення до руського питання зовсім не передбачало будь-яких проявів партикуляризму. Представник ПДТ зазначав, що Річ Посполита потребувала й потребує «диктатури думки». На думку автора, ця диктатура дозволила би стерти такі назви, як литвин, жмудин чи русин (Świątek, 2014). Автор вважав, що саме вони спричинили поділ Речі Посполитої. Головною ж ідеєю для нього було відновлення Речі Посполитої в кордонах 1772 р. Відповідно, необхідно було усунути всі фактори, які могли заважати відродженню Речі Посполитої.

Серед інших представників Польського демократичного товариства варто виділити погляди Теофіла Вісьньовського⁶, які він виклав у нарисі «Панславизм чи всеслов'ящина» у 1843 р. Ідеї, вміщені в нарисі, ґрунтувалися на популярних у той час концепціях Йоганна-Готфріда Гердера⁷. Т. Вісьньовський підкреслював, що Русь і Польща є двома народами, яких давно поєднала історія і які мають об'єднатися в єдину державу. Лише подібне поєднання дозволить цим народам зайняти важливе місце в історії (Wiśniowski, 1843). Т. Вісьньовський підтримував слов'янофільські ідеї, які були популярні в той час, тому для нього об'єднання руського та польського народів в єдину державу було зрозумілим.

Ян Чиньський, учасник Польського національного комітету, а згодом — Польського демократичного товариства, на історичному конгресі 1835 р. в Парижі, який проводив Французький історичний інститут, виголосив промову «Який вплив на літературу, науку, мистецтво і цивілізацію Півночі та Сходу мали козаки». У ній історик наголошував на демократичному устрої, який панував серед козаків з моменту їх появи на берегах Дніпра. Він підкреслював козацькі чесноти та завзятість у боротьбі з Кримським ханством, Османською імперією та Московською державою. Не обходив увагою також і висвітлення позитивних сторін польсько-козацької співпраці. Причиною розколу, на думку Я. Чиньського, стали польська шляхта та єзуїти (Wokulska-Piotrowiczowa, 1932). Наслідком розколу були постійні козацькі повстання, апогеем конфлікту – виступ Богдана Хмельницького. Варто зауважити, що Я. Чиньський не намагався показати козаків як варварів і розбійників, що часто можна було зустріти в польській історіографії попередніх століть. Автор відзначав їхню волелюбність, мужність і шляхетність. Історик був стурбований падінням козацтва, наголошував, що ідея козацтва продовжувала існувати серед українського народу. Відповідно поляки, які віддані відродженню батьківщини, мали подати братню руку козакам, адже вони союзники. Козаки, як вважав Я. Чиньський, це сильний фактор у боротьбі за незалежність, що

⁵ Тадеуш Шимон Кремповецький (1798 - 1847) – польський публіцист, політичний діяч, учасник листопадового повстання.

⁶ Теофіл Вісьньовський (1805 - 1847) – польський політик, учасник листопадового повстання 1830-1831 рр., Краківського повстання 1846 р.

⁷ Йоганн-Готфрід Гердер (1744 – 1803) – німецький філософ, письменник, представник німецького Просвітництва.

допоможе звільнитися від ярма московської тиранії (Wokulska-Piotrowiczowa, 1932). Загалом подібні думки не були унікальними. Звернення до козацтва стало поширеним явищем. Найяскравіше козацька тематика висвітлена польськими письменниками, яких відносять до української школи в польській літературі. Звернення до козацької тематики та поява української школи – це безумовний вплив поширення романтизму (Мочульський, 1917).

Лідер «Готелю Лямбер» Адам Чарторийський до руського питання почав звертатися лише ближче до середини XIX ст. Як слушно зауважив Марцелій Гандельсман, цей прикордонний магнат мав багато земель, де проживали русини, однак у Петербурзі, Варшаві, Пулавах і Сєняві він був частіше і довше, ніж у своїх маєтках. Відповідно, ні емоційно, ні інтелектуально не був особливо пов'язаним з тими землями та руським населенням (Handelsman, 1937). Лише зовнішньо- та внутрішньополітичні зміни змусили князя звернутися до руського питання. У промові від 29 листопада 1845 р. він зазначав, що серед поляків є упередження до русинів. А. Чарторийському було надзвичайно важливо усунути ці упередження (Czartoryski, 1847). Він стверджував, що русини зазнали найбільшого тиску від поневолювачів і проявили стійкість, гідну мучеників. Тільки через цей факт кожен із поляків мав би ставитися до русинів прихильніше. Не менш важливим було те, що багато поляків ведуть свій родовід від русинів. Можливо, князь таким чином натякав і на своє походження. Відповідно кожен поляк мав шанувати русинські звичаї та традиції. Доповнював свої думки наступним: польська мова наближена до руської, а також увібрала в себе руські співи, що спричинило збагачення першої. Русинів та литвинів А. Чарторийський вважав братами поляків і єдиним народом (нацією). Князь підкреслював, що вони, так само як і поляки, перебували під чужим ярмом і об'єднувала їх спільна справа – звільнення від загарбників (Czartoryski, 1847). А. Чарторийський, подібно до інших політичних діячів, визнавав народні особливості українців, однак всіх мешканців колишньої Речі Посполитої зачисляв до польської нації.

Багато уваги руській тематиці приділяв один із агентів А. Чарторийського – Міхал Чайковський⁸. Знаходимо цікаву характеристику цього політичного діяча та письменника: «Він був так глибоко пов'язаний з Україною, що навряд чи це зрозуміє нинішнє покоління» (Handelsman, 1937). Поет у 1839 р. написав статтю «Кілька слів про русинів у 1831 році» («Kilka słów o Rusinach w roku 1831»). Головною метою її було показати спільність русинів та поляків. Автор стверджував, що «тепер на Русі шляхтич і селянин відчують ненависть не один до одного, але до німця, москаля, нападників і загарбників нашої Вітчизни» (Czajkowski, 1930).

Міхал Чайковський хотів розвіяти міф, який, як він зазначав, існував у польському середовищі, що селяни не хотіли брати участі в повстанні спільно зі шляхтою. Аргументацію він будував на основі подій, які відбувалися в Житомирському повіті під час приготувань до Листопадового повстання. Селяни своїми діями показували бажання до участі в повстанні. Автор наводить приклад селянина, який просив взяти своїх синів до повстанських загонів (Czajkowski, 1930). Іншим прикладом підтримки повстання руським населенням було благословення, отримане від руського священника (Czajkowski, 1930). Виклад М. Чайковського був спрямований на постійне підкреслення бажання руських селян брати участь у повстанні, а також підтвердження їх любові до Речі Посполитої, що не зовсім відповідало реальності (Czajkowski, 1930). Ставлення Міхала Чайковського до українського населення додатково допомагає розкрити його виступ у 1835 р. у Парижі на конгресі європейських істориків «Який вплив на літературу Півночі та Сходу мали козаки». Українсько-козацька народна творчість звільнила польську літературу від чужоземних впливів (Wokulska-Piotrowiczowa, 1932). М. Чайковський прагнув воскресіння козащини задля майбутнього відродження слов'янських народів (Козак, 2006-2007). Тут можна помітити певний політичний підтекст. Козацькі традиції, потенційно для польських політичних кіл могли стати важливим елементом у боротьбі за відновлення Речі Посполитої. Адже як ми побачимо далі, серед представників «Готелю Лямбер» були ідеї та спроби відновлення козацтва.

Руське питання порушувалося також іншими представниками табору А. Чарторийського. Наприклад, у часописі «Трете травня» («Trzeci Maj») у 1840-х рр. з'являлися поодинокі висловлювання щодо політичної самостійності русинів, навіть допускалася думка, що після відродження Речі Посполитої під її егідою на території Лівобережної України з'явиться незалежна держава русинів (Стеблій, 1997).

Інтелектуальне переосмислення руського питання та України загалом серед представників «Готелю Лямбер» мало також практичний вимір. Представники цього табору намагалися залучити українське населення до повстання. Наприклад, важливим пунктом інструкції «Нотатки для мандрівника Руссю» («Notatkę dla jadącego na Ruś»), якою користувалися його агенти, було налагодження стосунків з викладачами Університету св. Володимира в Києві, адже там, окрім поляків, було також багато студентів із Лівобережної України та території донських козаків. У Наддніпрянській Україні та в землях колишніх Київського і Брацлавського воєводств інструкція закликала відновлювати козацькі традиції (Handelsman, 1937). Згаданий нами М. Чайковський планував створити козацькі військові формування з русинів, які проживали на

⁸ Міхал Чайковський (1804 - 1886) – польський письменник, політичний діяч, представник «української школи» в польській літературі XIX століття. Представник «Готелю Лямбер».

території Добруджі. Впливати на населення цієї території агент А. Чарторийського планував через православний монастир Чилін-дере Успіння пресв. Богородиці. Одним із найвідоміших агентів, який діяв на території Добруджі, був Антоній Ілінський. Важливим фактором агітації було переодягання в ченця та використання пропагандистського твору «Лист українця». Одним з аспектів пропаганди було поширення інформації про, те що серед польської шляхти немає ненависті до православного населення, а в разі відновлення Речі Посполитої пануватиме толерантність. Під час своєї роботи агенту рекомендувалося пояснювати конфлікти між шляхтою і селянством підступами московського уряду. Не обходилося без звеличення та ідеалізації минулого Речі Посполитої, агент мав розповідати, як чудово в країні жили селяни та козаки (Rawita-Gawroński, 1909). Романтизація Речі Посполитої, пошук зовнішнього ворога були поширеними гаслами серед політичних діячів шляхетського походження.

Руський фактор ставав надзвичайно важливим для польських консерваторів, тому варто також згадати ідеї Францішека Духінського, польського історика та соратника князя А. Чарторийського, який вважав, що більшу частину своїх зусиль варто було зосередити на українських землях. Суть заходів мала полягати в підтримці стипендіатів, польських рекрутів у російській армії, поширенні польської освіти серед населення. Історик прагнув відновити освітні ініціативи, схожі до тих, які існували при Адамі Чарторийському (Handelsman, 1937).

4. Висновки

З проаналізованого ми можемо побачити, що окремі польські політики в еміграції не завжди звертали увагу на етнічні та національні відмінності

між поляками та русинами. Чітко простежується, що руські землі уявлялися польськими політичними діячами лише як частина майбутньої відродженої Речі Посполитої. У поглядах польських емігрантів русинів-українців завжди зображали як невід'ємну частину польської нації. Лише після поразки Листопадового повстання можна побачити певні зрушення у свідомості еміграційних діячів. Наприклад, Й. Лелевель приділяв увагу відмінностям у віросповіданні. Серед представників консервативного напрямку "Готелю Лямбер" навіть лунали думки про можливість створення під егідою відновленої Речі Посполитої незалежної руської держави на Лівобережній Україні. Потенційна можливість надання незалежності Лівобережній Україні показує, що поляки, навіть консервативного спрямування, готові були йти на поступки русинам, але відновлення Речі Посполитої мало відбутися в кордонах 1772 р., хоч і розуміли, що русини-українці населяють не лише територію Лівобережної України. Тому представники окреслених політичних таборів продовжували вкладати в назву "русин" жителів руських земель (Świątek, 2014). Такий підхід сприяв утвердженню міфу про Річ Посполиту як державу багатьох народів. Польським суспільно-політичним діячам було важливо всіляко підкреслювати, що польська нація складається з поляків, литовців та русинів. Відповідно, розглядати русинів як окрему етнічну чи культурну спільноту було не вигідно. Адже, як зазначає Анджей Валіцький, звернення до етнічної-мовної спільноти спричинило б різке зменшення територій, які вважалися польськими, та ще більш різке зменшення кількості польського населення, якого нараховувалося 20 мільйонів (Walicki, 2009).

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Гриневиц Т. Історична українська у творчості Йоахіма Лелевеля. Проблеми гуманітарних наук. серія «Історія». 2015. №36. С. 122–132.
- Дильонгова Г. Історія Польщі 1795-1990. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 239 с.
- Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 759 с.
- Козак С. Народження нової суспільно-політичної думки про Україну. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 36. наук. праць. 2006-2007. №15. С. 418–425.
- Козак С. Реорієнтація польської думки, щодо України. Шевченкознавчі та порівняльні студії. 2012. С. 329–339.
- Мочульський М. Українська школа. Умовини її появи в польській літературі. 1917. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Mochulskyi_Mykhailo/Ukrainska_shkola_Umovyny_ii_poiavy_v_polskii_literaturi.pdf.
- Стеблій Ф. Українці – співучасники політичних планів князя Адама Чарторийського щодо Росії в 40-х рр. XIX ст. Краківські українознавчі зошити. 1997. Т. V-VI. С. 260–276.
- Chajkowski M. Kilka słów o Rusinach w roku 1831. Ruch Literacki. 1930. R. 5. №10. S. 314–317.
- Czartoryski A. Mowy Xięcia Adama Czartoryskiego od roku 1838-1847. Paryż : W Drukarni i Litografii, Maulde i Renou, 1847. 125 s.
- Gadon L. Emigracja Polska. Pierwsze lata po upadku powstania listopadowego. Kraków : Spółka wydawnicza Polska, 1902. 375 s.
- Gąsiorowska N. (Red.). Wiosna Ludów. Teksty i materiały źródłowe. Warszawa. 1953. 564 s.
- Handelsman M. Українська політика кс. Адама Чарторийського przed wojną Krymską. Warszaw : Prace ukraińskiego instytutu naukowego, 1937. 174 s.
- Kalembka S. Wielka Emigracja: polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831—1862. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1971. 475 s.
- Lelewel J. Polska. Dzieje i rzeczy jej rozpatrywane przez Joachima Lelewela. Poznań, 1864. T. 20. 639 s.
- Plater C., Chodzko L. Towarzystwo litewskie i ziem ruskich. Paryż : W drukarni A. Pinard, 1832. 2 s.

- Rawita-Gawroński Fr. Materiały do historii polskiej XIX wieku. Działność emigracyi z roku 1831 na terenie Turcyi do pokoju Paryskiego. Przewodnik naukowy i literacki. 1909. T. XXXVI. S. 622–626.
- Świątek A. Gente Rutheni, nazione Poloni Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji. Kraków : Księgarnia Akademicka, 2014. 509 s.
- Temkinowa H. (Red.). Lud Polski. Wybór dokumentów. Warszawa. 1957. 442 s.
- Walicki A. Naród, nacjonalizm, patriotyzm. (T. 1-4). Kraków, 2009. 534 s.
- Wiśniowski T. Panslawizm czyli Wszechsłowiańszczyzna, Pismo Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. 1843. T.3. S. 180–208.
- Wokulska-Piotrowiczowa J. Michał Czajkowski jako powieściopisarz. Wilno, 1932. 248 s.

REFERENCES

- Chajkowski, M. (1930). Kilka słów o Rusinach w roku 1831. *Ruch Literacki*, 5(10), 314-317.
- Czartoryski, A. (1847). *Mowy Xięcia Adama Czartoryskiego od roku 1838-1847*. Paryż: W Drukarni i Litografii, Maulde i Renou.
- Dyl'onhova, H. (2007). *Istoriya Pol'shchi 1795-1990 [History of Poland 1795-1990]*. Kyiv: Vydavnychyy dim «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya».
- Gadon, L. (1902) *Emigracja Polska. Pierwsze lata po upadku powstania listopadowego*. Kraków: Spółka wydawnicza Polska.
- Gąsiorowska, N. (Red.). (1953). *Wiosna Ludów. Teksty i materiały źródłowe*. Warszawa.
- Handelsman, M. (1937). *Ukraińska polityka ks. Adama Czartoryskiego przed wojną Krymską*. Warszaw: Prace ukraińskiego instytutu naukowego.
- Hrynevych, T. (2015). *Istorychna ukrajinika u tvorchosti Yoakhima Lelevelya [Historical Ukrainian in the Works of Joachim Lelevel]*. *Problemy humanitarnykh nauk. seriya «Istoriya»*, 36, 122-132.
- Kalembka, S. (1971). *Wielka Emigracja: polskie wychodźstwo polityczne w latach 1831—1862*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Kozak, S. (2006-2007). *Narodzhennya novoyi suspil'no-politychnoyi dumky pro Ukrayinu [The Birth of a New Socio-political Thought about Ukraine.]*. *Ukrayina: kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist'*. 3b. nauk. prats', 15, 418-425.
- Kozak, S. (2012). *Reoriyentatsiya pol'skoyi dumky, shchodo Ukrayiny [Reorientation of Polish Thought Towards Ukraine]*. *Shevchenkoznavchi ta porivnyal'ni studiyi*, 329–339.
- Lelewel, J. (1864) *Polska. Dzieje i rzeczy jej rozpatrywane przez Joachima Lelewela*. Poznań.
- Mochul's'kyy, M. (1917). *Ukrayins'ka shkola. Umovyny yiyi poyavy v pol's'kiy literaturi [Ukrainian School. Conditions of its Appearance in Polish Literature]*. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Mochulskyi_Mykhailo/Ukrainska_shkola_Umovyny_yiyi_poyavy_v_polskii_literaturi.pdf.
- Plater, C., & Chodzko, L. (1832). *Towarzystwo litewskie i ziem ruskich*. Paryż: W drukarni A. Pinard.
- Rawita-Gawroński, Fr. (1909). *Materiały do historii polskiej XIX wieku. Działność emigracyi z roku 1831 na terenie Turcyi do pokoju Paryskiego*. Przewodnik naukowy i literacki, XXXVI, 622-626.
- Stebliy, F. (1997). *Ukrayintsi – spivuchasnyky politychnykh planiv knyazya Adama Chartoryys'koho shchodo Rosiyi v 40-kh pp. XIX st. [Ukrainians Were Complicit in Prince Adam Czartoryski's Political Plans for Russia in the 1940's. XIX Century]*. *Krakivs'ki ukrajinoznawchi zoshyty*, V-VI, 260-276.
- Świątek, A. (2014). *Gente Rutheni, nazione Poloni Z dziejów Rusinów narodowości polskiej w Galicji*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Temkinowa, H. (Red.). (1957). *Lud Polski. Wybór dokumentów*. Warszawa.
- Walicki, A. (2009). *Naród, nacjonalizm, patriotyzm. (T. 1-4)*. Kraków.
- Wiśniowski, T. (1843). *Panslawizm czyli Wszechsłowiańszczyzna*, *Pismo Towarzystwa Demokratycznego Polskiego*, 3, 180-208.
- Wokulska-Piotrowiczowa, J. (1932). *Michał Czajkowski jako powieściopisarz*. Wilno.
- Zashkil'nyak, L., & Krykun, M. (2002). *Istoriya Pol'shchi: Vid naydavnishykh chasiv do nashykh dniy [History of Poland: From Ancient Times to the Present Day]*. L'viv: L'vivs'kyy natsional'nyy universytet im. I. Franka.